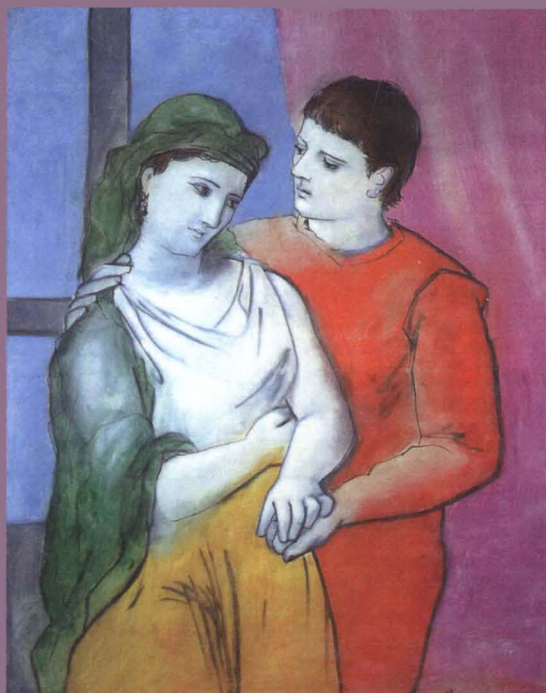

עדיאל שרמר

זכר ונקבה בראם

הנישואים בשלהי ימי הבית השני
ובתקופת המשנה והתלמוד

עדיאל שרמר

זכר ונקבה בראם

הנישואים בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד

עדיאל שרמר

זכר ונקבה בראם

הנישואים בשלהי ימי הבית השני
ובתקופת המשנה והתלמוד

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' ישעיהו גפני (יו"ר), צבי יקותיאל, פרופ' ג'רמי כהן,
פרופ' רוברט ליברלס, ד"ר מנחם מור, פרופ' שמואל פיינר, פרופ' יוסף קפלן
מרכזת המערכת: מעין אבינרי־רבהון
ערך והביא לבית הדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע

מכון ריבלין לחקר ארץ־ישראל ויישובה, אוניברסיטת בראילן

מסת"ב X-187-227-965 ISBN

מספר קטלוגי Catalogue No. 185-503

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ד

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד ממוחשב: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ

כולם בירושלים

תוכן העניינים

9	הקדמה
13	מבוא
	א. חקר הנישואים והמשפחה 13 ב. היסטוריה וסוציולוגיה 16 ג. מגמות בחקר הנישואים והמשפחה 20 ד. השימוש בספרות חז"ל כמקור היסטורי 23 ה. דרכו של מחקר זה 30
33	פרק ראשון: חשיבותם של הנישואים בעולמה של יהדות בית שני, המשנה והתלמוד
	א. מקומם של הנישואים בסולם הערכים של חז"ל 35 ב. 'פרו ורבו' 37 ג. 'מה' אישה לאיש' 42 ד. 'סוד הבריה' 47 ה. נישואים, 'פרו ורבו' והפולמוס היהודי-הנוצרי 51 ו. פולמוס והיסטוריה 65 נספח 70
73	פרק שני: גיל הנישואים של גברים
	א. רקע תאורטי 75 ב. גיל הנישואים הראוי והמומלץ 80 ג. המציאות בארץ ישראל 85 ד. גיל הנישואים בבבל 91
102	פרק שלישי: גיל הנישואים של נשים
	א. נישואי קטנה 102 ב. נישואי מיאון 106 ג. נישואי בוגרת 108 ד. הנורמה בחברה הנכרית הסיבבת 112 ה. המציאות בבבל 113
126	פרק רביעי: בחירת בן זוג
	א. פיקוח הורי: המצב בבבל 127 ב. המצב בארץ ישראל 136 ג. הערכים בבחירת בן-זוג 143 ד. ייתוס 147
159	פרק חמישי: קשרי חיתון
	א. נישואי פנים 159 ב. מבט משווה: נישואי פנים ונישואי קרובים בחברה האיראנית 168 ג. קשרי חיתון בין חכמים 176 ד. קשרי חיתון בין חכמים לשכבות גבוהות באוכלוסייה 180

183 פרק שישי: ריבוי נשים

- א. ההלכה הארץ ישראלית 186 ב. עמדתם ההלכתית של חכמי בבל 191
ג. המציאות בארץ ישראל 195 ד. המציאות בבבל 204 ה. מגמות מונוגמיות 210

219 פרק שביעי: נישואים שניים

- א. ארץ ישראל 220 ב. בבל 222

228 פרק שמיני: תשלומי נישואים: ממוהר לכתובה

- א. שטר הקידושים והכתובה 228 ב. ממוהר לכתובה 233 ג. 'בתולה כתובה'
מאתים' 241 ד. הנדומה הבבלית 246

261 פרק תשיעי: התשתית הממונית של הנישואים

- א. הנדוניה 263 (1) גודלה של הנדוניה 263 (2) תכולתה של הנדוניה 271
ב. נדוניה עקיפה 276 ג. סבלונות 280 ד. מגורים 286 ה. סיכום 288 נספח:
המונחים לציון הנדוניה והמורה 292

299 פרק עשירי: תפיסות של נישואים

- א. רקע תרבותי: תפיסות של נישואים בעולם ההלניסטי-הרומי 302 ב. הנישואים
בחברה היהודית: פריה ורביה 304 ג. 'מצילות אותנו מן החטא' 308 ד. 'אשר חיבר
האלוהים' 310 ה. 'לא טוב היות האדם לבדו' 312

פרק אחד-עשר: התמורה הזוגית: מעמד האשה, המשפחה הגרעינית

321 ותפיסת הנישואים

- א. 'הרי את מקודשת לי' 322 ב. מאירוסין לנישואים 326 ג. 'ואלו הן הקרובים':
עלייתה של המשפחה הגרעינית 333 ד. מקבילה תרבותית: החברה הרומית 336
ה. בין ארץ ישראל לבבל 339 ו. תיחום כרונולוגי 341

347 ביבליוגרפיה

- א. מהדורות של ספרות חז"ל 347 ב. מחקרים 347

379 מפתחות

- א. מפתח עניינים ושמות 379 ב. מפתח מקורות 385

לאילת,
אשת נעורי,
חברתי ואשת בריתי

ג. הערכים בבחירת בן זוג

יהודי ארץ ישראל נבדלו אפוא מיהודי בבל לא רק בגיל הנישואים שרווח אצלם, אלא גם במקומם של ההורים בכל הקשור לבחירת בני זוג לילדיהם. בקרב יהודי בבל היו אלה ההורים שבחרו בני זוג לילדיהם; לעומת זאת, בקרב יהודי ארץ ישראל הייתה מעורבותם של ההורים בעניין זה פחותה בהרבה. ולא עוד אלא שסביר להניח כי במקרים רבים כבר לא היה אביו של הבן שעמד לשאת אישה בחיים כלל.

למסקנה זו נודעת חשיבות מרובה. שיקוליהם של הורים בבחירת בן זוג לילדיהם אינם השיקולים המנחים צעיר וצעירה המחליטים להינשא על דעת עצמם. עניינם של הורים הוא בעיקר בהתאמתם של הצעיר והצעירה, ובסיכויי ההצלחה של הנישואים מאותן בחינות שיש להן חשיבות בשביל המשפחה כקבוצה חברתית רחבה. ואילו היחיד עצמו מונחה לעתים קרובות על ידי שיקולים של אינטרס אישי (יהיה טיבו אשר יהיה). מציאות זו, שבה היו רבים שנשאו אישה בעצמם ובחרו בת זוג לעצמם, בלי מעורבות הוריהם – בין היתר מפני שלעתים לא היו ההורים בין החיים – היה בה כדי ליצור אפיון אחר של קשר הנישואים. בחברה שבה רבים בוחרים לעצמם את בת זוגם, השיקולים בבחירת בת זוג אינם יכולים להתעלם מרצונם של הצעיר והצעירה עצמם.

סיפור במשנה, נדרים ט, י, 'יוכל להדגים הבנה זו. נאמר שם:

ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הניה, והכניסוה לבית רבי ישמעאל ויפּוּה. אמר לו רבי ישמעאל: בני, לזו נדרת? אמר לו: לאו. והתירו רבי ישמעאל. באותה שעה בכה רבי ישמעאל ואמר: בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנולתן. וכשמת רבי ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות: בנות ישראל אל רבי ישמעאל בכינה. וכן הוא אומר בשאול: 'בנות ישראל אל־שאול בכינה' (שמואל ב' א, כד).

משנה זו מספרת על אדם שאמור היה לשאת את בת אחותו, שבני משפחתו שידכו לו. ואולם, הוא לא רצה בנישואים אלה, וכדי להימלט מן הלחצים שהפעילו עליו בני משפחתו הוא נדר נדר, שתכליתו למנוע את מימוש הנישואים שיועדו לו.⁷⁸ עם זאת, אחרי ש'יפּוּה' בבית רבי ישמעאל הוא הודה שלא מ'אחת כזו' הוא נדר הנאה, ובכך נפתח פתח לביטולו של הנדר שנדר.

משנה זו מדגימה בפנינו את הפער שיכול להיות בין הערכים העומדים ביסוד

78 זה בדיוק המצב שנידון במשנה, נדרים ז, ח: 'היו מסרבים (=מפצירים) בו לשאת את בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנת לי לעולם'. ייתכן שמשנה זו מבוססת על האירוע הקונקרטי המסופר במשנה שאותה ציטטנו.

העדפותיו של היחיד בבחירת בן זוג לבין אלה העומדים ביסוד השיקולים של בני משפחתו בבואם לבחור עבורו בת זוג.⁷⁹ בני המשפחה מודרכים על ידי שיקולים של קשר משפחתי; לעומת זאת, מעיניו של היחיד נתונים להיבטים שיש בהם כדי להשפיע על חיי הנישואים האישיים שלו. במקרה המסופר במשנה מדובר ב'יפיה' של בת הזוג; דבר זה הוא שגרם לאותו אדם לסרב להפצרותיהם של בני משפחתו לשאת את בת אחותו, והשינוי שחל במראה שלה הוא שהביא אותו לשנות את עמדתו ולהסכים לנישואים בסופו של דבר.

מה היה בדיוק טיבה של אותה פעולת 'יפוי' שרבי ישמעאל 'יפה' את בת האחות? לשונה של המשנה סתומה ונותנת מקום למחשבה שהיפוי שבו מדובר הוא אסתטי. ואולם, בברייתא המקבילה שבתוספתא מצוטט הפסוק מספר שמואל בשלמותו: 'כשמת מה היו אומ' לפניו? בנות ישראל על ר' ישמעאל בכינה "המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכם"'.⁸⁰ לשון זו רומזת לכך ש'יפיה' של בת האחות היה קשור בהענקה של תכשיט כלשהו שנתן לה רבי ישמעאל. ואכן, במסורת שבתוספתא פנה רבי ישמעאל אל אותו אדם ואמר לו: 'זכיתה בה ובכלים שעליה'. אין זה מקרה שבעקבות כך פירשו שני התלמודים את משנתנו: 'שעשה לה שן של זהב'.⁸¹

סיפור זה מצביע אפוא על חשיבותם של היבטים ממוניים ועל משקלם בתודעתו ובהעדפותיו של היחיד, בבואו לבחור לעצמו בת זוג פוטנציאלית. דבר זה עולה לא רק מהתנהגותו של אותו אדם לבסוף, ומהסכמתו לשאת את בת אחותו אחרי שרבי ישמעאל 'עשה לה שן של זהב', אלא בעיקר מעצם העובדה שכך חשב רבי ישמעאל שראוי לעשות! דרך עיצובו של הסיפור מלמדת, שרבי ישמעאל הניח שהענקה של דבר בעל ערך כספי רב לבת האחות הוא הדבר שיהיה בו כדי לפתות את קרובה לשאת אותה לאישה, וסופו של האירוע אישר את הנחתו. הנחה דומה באה לידי ביטוי בהסברו של התלמוד לדרישה להשיא את הבנים ואת הבנות, הנזכרת בכתוב בירמיהו כט, ו: 'אקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים'. התלמוד מסביר, שכוונת הכתוב היא שהאב יעניק לבתו נדוניה נאה כדי שגברים יתפצו לשאתה לאישה: 'הא קא משמע לן,

79 בסיבם של הערכים השונים העולים מן הסיפור – נישואים בתוך המשפחה מזה ומעמד כלכלי מזה – נשוב לדון בהמשך.

80 תוספתא, נדרים ה, ו (מהדורת ליברמן, עמ' 116).

81 עיינו: ירושלמי, נדרים ט י, מא ע"ג; בבלי, נדרים טו ע"ב. וראו: ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז (נדרים), עמ' 475. עיינו גם: ספרי לדברים, פסקה שה (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 325); תוספתא, כתובות ה, י (מהדורת ליברמן, עמ' 74), שם נקרא הפסוק 'אם לא תדעי לך היפה בנשים' (שיר השירים א, ח) כלפי אישה שהייתה עשירה. השוו: M. Satlow, "One Who Loves His Wife Like Himself": Love in Rabbinic Marriage, *JJS*, 49 (1998), pp. 72–75.

דנלבשה וניכסה וניתיב לה מיד, כי הכי דקפצי עלה ואתו בסבי לה.⁸² ההנחה העומדת ביסודו של הסבר זה היא, ששיקולים ממוניים עומדים במרכז תודעתו של אדם בבואו לבחור לעצמו בת זוג. ואכן, כך עולה גם מן הסיפור על 'ההוא גברא דאמר להו הבו ליה ארבע מאה זוזי לפלוני ולנסיב ברת'.⁸³ אף כאן הנחתו של האב הייתה שסכום נאה של כסף הוא האמצעי הטוב ביותר לפתות את הצעיר המיועד לשאת את בתו. הרצון לזכות בממון הרב שהאישה הייתה מביאה עמה כנדוניה לנישואיה היה ידוע אפוא לחז"ל, והם ראו בו את המניע המרכזי בבחירת בת זוג. הם אמנם גינו מניע זה ומנו את 'הנושא אשה לשם כתובה' – היינו לשם זכיה בכסף הנדוניה⁸⁴ שהאישה הייתה מביאה לבעלה בנישואיהם – כאחד מבין 'ארבע פרוטות [ש]אין בהם סימן ברכה לעולם'.⁸⁵ ואולם, העובדה שהברייתא מגנה אדם הנושא אישה כדי לזכות בכספה אין בה כדי לערער על עצם היכרותה עם התופעה גופה. היכרות זו באה לידי ביטוי גם בברייתא אחרת, המתייחסת לשיקולים השונים המנחים בני אדם בבחירת בת זוג לשם נישואים:

יש נושא אשה לשום זנות, ויש נושא אשה לשום ממון ויש נושא אשה לשום גדולה ויש נושא אשה לשום שמים. הנושא אשה לשום זנות – עליו הכתוב אומר 'בה' בגדו כי בנים זרים ילדו' (הושע ה, ז).⁸⁶ הנושא אשה לשום ממון – עליו הכתוב אומר 'עתה יאכלם חרש את חלקיהם' (שם), חרש נכנס וחרש יוצא וממונם כלה. הנושא אשה לשום גדולה – לסוף שמורידין אותו מגדולתו. הנושא אשה לשום שמים – סוף שיוצאין ממנו בנים שמושיעין את ישראל.⁸⁷

82 בבלי, כתובות נב ע"ב (=קידושין ל ע"ב). תרגום: את זה הוא מלמד אותנו: שילכיש אותה ויכסה אותה ויתן לה דבר, כדי שיקפצו עליה ויבואו לשאת אותה.

83 בבלי, ביצה כ ע"א. תרגום: מעשה באדם שאמר להם: תנו ארבע מאות זוז לפלוני, וישא את בתי.

84 זה אחד המשמעים של המילה 'כתובה' בספרות התלמודית. ראו: M.A. Friedman, *Jewish Marriage in Palestine: A Cairo Geniza Study*, Tel-Aviv-New York 1980, I, pp. 310–311.

85 תוספתא דרך ארץ, פרק רבי שמעון, ה (מהדורת היגער, עמ' 246). והשוו: סדר אליהו זוטא, סז, ד"ה ארבע (נספחים לסדר אליהו זוטא, מהדורת מ' איש-שלום, וינה תרס"ד, עמ' 9). במקבילה שבבבלי, פסחים נ ע"ב, נזכר 'שכר יתומים' תחת 'נושא אשה', שחסר מכל וכל. בפירוש רבנו חננאל הלשון היא: 'והנושא ונותן במעות של יתומים', ושמן ניסוח כזה הוא העומד ביסוד חילוף המסורת.

86 בכ"י עפשטיין (על פי הרשום במדור שינויי הגרסאות במהדורות היגער [סימנו שם דט]) הכתוב המצוטט כאן הוא: '[ויאכלו] ולא ישבעו חנו ולא יפרצו' (הושע ד, י). מבחינת העניין גרסה זו נראית טובה יותר, אבל ייתכן שהיא פרי תיקון מדעת.

87 תוספתא דרך ארץ, פרק רבי שמעון, ו (מהדורת היגער, עמ' 246–247). והשוו: בבלי, קידושין ע ע"א; סדר אליהו זוטא, ג (מהדורת איש-שלום, עמ' 177); שם, סז (עמ' 9).

ברייאת זו מאפשרת הצצה לשיקוליהם של רבים בבואם לבחור לעצמם בת זוג. היא מציינת ארבעה שיקולים: הנאה מינית, רווח כספי, מעמד חברתי וקיום מצווה. היא מגנה את מי שנושא אישה 'לשום זנות' (היינו, לשם סיפוק צרכיו המיניים), או 'לשום ממון' (היינו, כדי להנות מכסף הגדוניה שהאישה מביאה עמה בנישואיה), או 'לשום גדולה' (היינו, לשם שיפור מעמדו החברתי). כנגד זאת היא קושרת שבחים למי ש'נושא אשה לשום שמים' (היינו, לשם העמדת ולדות). עם זאת, אין בדברי הברייאת כדי לטשטש את היכרותה עם העובדה שהשיקולים המנחים אנשים רבים הם דווקא אלה שאותם היא מגנה.

המקורות שהובאו לעיל מאשרים את הבחנתה של הברייאת, ששיקולים כלכליים היו אחד הגורמים שעל פיהם נהגו רבים לבחור בת זוג. ברייאת אחרת מאשרת את נוכחותם של השיקולים האחרים שהיא מונה: 'תנו רבנן: יפיות שבהן מה היו אומרות? תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות? תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים. מכוערות שבהן מה היו אומרות? קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונן בזהובים'.⁸⁸ ברייאת זו, המופיעה בתלמוד הבבלי, שונה ממקבילתה שבתלמוד הירושלמי (בסוף מסכת תעניות), שכן היא כוללת נימוקים ('לפי שאין האשה אלא ל...') ללשונות 'הפיתוי' המושמות בפיהן של שלוש קבוצות הנשים. דומה כי מקורם של נימוקים אלה הוא בברייאת אחרת שבבבלי, כתובות נט ע"ב, המיוחסת לרבי חייה, ובה נאמר: 'אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים... אין אשה אלא לתכשיטי אשה'. ברייאת זו מציגה את הדעות השונות שרווחו בקרב גברים בעולמם של חז"ל על ייעודה של האישה: להיות נאה, ללדת ולהביא לבעלה תועלת כספית, בדמות התכשיטים שהיא מביאה עמה בנדונייתה.⁸⁹ עורך הברייאת שבתענית שילב את 'תני רבי חייה' כהנמקות ללשונות הפיתוי של הנשים, ולשונה המקורית של הברייאת הייתה: 'תנו עיניכם ליופי... תנו עיניכם למשפחה... קחו מקחכם לשם שמים'.⁹⁰

על פי שחזור זה, אין הכרח להבין שה'פיתוי' 'תנו עיניכם למשפחה' מכון לתועלת

88 בבלי, תענית לא ע"א.

89 התפיסה שייעודה של האישה להיות נאה – יש להניח שלבעלה דווקא – באה לידי ביטוי גם במימרה המונה 'אשה נאה' בין אחד משלושה דברים ה'מרחיבין דעתו של אדם' (בבלי, ברכות נז ע"ב).

90 וראו: פ' מנדל, "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים": על המשנה האחרונה של מסכת תענית וגלגוליה, תעודה, יא (תשנ"ו); מחקרים במדרשי האגדה – ספר זיכרון לצבי מאיר רבינוביץ, עמ' 153, הערה 24. מנדל העמיד גם על סממנים לשוניים, ה'מעידים על ברייאת זו כברייתא "בבלי" (שם). לא זו אף זו: לדעתו, 'לא מצאו חכמי בבל במשנתם הסבר "רומנטי" למחולות הבנות, ועל כן הוסיפו לברייאת דברי פירוש (ואף בבא נוספת! [הכבא האחרונה – ע"ש])' (שם, עמ' 160, הערה 47).

שתצמח לגבר מהבטחת כשרות ייחוסם של הבנים, ואפשר שהכוונה היא שחיתון במשפחה ממעמד גבוה מביא תועלת לגבר מבחינת מעמדו החברתי. כפי שראינו, לדבר זה מכוונת הברייתא שבתוספתא דרך ארץ המדברת על 'הנושא אשה לשום גדולה'. בדומה לכך, מנקודת מבטה של אותה הברייתא, אדם ש'נותן עיניו ליופי' הוא בבחינת 'הנושא אשה לשום זנות', שהרי אם רצונו באישה שתמשוך אותו ביופיה, הרי כוונתו להנאה בתחום המיני.⁹¹ ומי שנותן עיניו ב'תכשיטי אשה' הרי הוא 'נושא אשה לשם ממון'. נמצאנו למדים אפוא, שהמניעים המדריכים בני אדם בבחירת בת זוג הנזכרים בברייתא שבתוספתא דרך ארץ נזכרים גם במקורות נוספים.

לאמיתו של דבר אין בכל זה כדי להפתיע. כבר ציין שמואל ספראי: 'בחיזור שבין הצעיר לצעירה ובהשתדכות בין המשפחות עולים כל השיקולים המופיעים בחיי כל העמים בכל התקופות; נשקל יופיה של הכלה, שלימותה הגופנית, חריצותה וזריזותה, מעמדם הכלכלי של החתן ושל הכלה, מזגם וכדומה'.⁹² הדעת נותנת שערכים בסיסיים כגון עושר, בריאות תקינה, מעמד חברתי, וכיוצא באלו – ערכים הממלאים תפקיד מרכזי בכל חברה ובכל עת – עמדו הן בתודעתם של יהודי בבל הן בתודעתם של יהודי ארץ ישראל בעת בחירת בן זוג לגישואים. כך דרכו של עולם, ואין סיבה להניח שיהודי ארץ ישראל ובבל היו יוצאי דופן מבחינות אלה. אבל דווקא בשל כך אין עניין מיוחד בהיבטים אלה, שהם רגילים ושכיחים. השאלה היא אם היה ערך כלשהו, נוסף וייחודי, שהייתה לו חשיבות בחברה היהודית בתקופת המשנה והתלמוד. בזה אנו מגיעים לערך הייחוס.

ד. ייחוס

הברייתא שבסוף מסכת תענית שמה בפיהן של נשים מיוחסות את הנימוק שבעטיו כדאי להם לגברים 'לתת עיניהם למשפחה': 'לפי שאין האשה אלא לבנים'. נימוק זה מבקש להביע את חשיבות המוצא של בן זוג פוטנציאלי לקביעת מעמדם וכשרותם של הילדים שייוולדו מקשר הגישואים. בכך מציבה ברייתא זו בפנינו את חשיבותו של ערך הייחוס בכל הקשור לבחירת בן זוג.

פנתס מנדל הראה שברייתא זו בצורתה הנוכחית היא 'ברייתא בבלי', ויש אפוא לראותה כמקור המשקף את עולמם של יהודי בבל.⁹³ ואכן, חוקרים אחדים כבר ציינו בהדגשה את מרכזיותו של ערך הייחוס בעולמה של החברה היהודית בבבל בתקופת

91 ראו: סטלו (לעיל, הערה 81), שם.

92 ראו: ש' ספראי, בשלהי הבית השני ובתקופת המשנה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 72.

93 ראו: מנדל (לעיל, הערה 90), שם.

Adiel Schremer

Male and Female He Created Them

Jewish Marriage in the Late Second Temple,
Mishnah and Talmud Periods

"זכר ונקבה בראם" בוחן את אופיו של מוסד הנישואים כפי שנתקיים במציאות החברתית של יהודי ארץ ישראל ובכל בשלהי ימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, וכפי שנתפס בתודעתם. הוא עומד על חשיבותם של הנישואים בעיני בני התקופה, על הערכים שלדעתם באו בהם לידי מימוש, ועל נורמות הנישואים כפי שהתקיימו במציאות.

"זכר ונקבה בראם" דן גם בהיבטים הרעיוניים של הנישואים, כפי שהם באים לידי ביטוי בספרות התלמודית, ומבקש לברר את תהליכי ההיזון החוזר המתקיימים בין חיי המעשה מזה לדעות ול'השקפות' מזה. הספר חושף שינוי שעבר מוסד הנישואים בקרב יהודי ארץ ישראל במהלך תקופת המשנה והתלמוד. שבו הפך הקשר הזוגי למוקד הנישואים ולעיקרם. התפתחות זו באה לידי ביטוי הן בהתבטאויותיהם המפורשות של חכמים, הן בהלכותיהם, הן באחדות מנורמות ההתנהגות של הציבור בפועל.

עדיאל שרמר מלמד במחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר-אילן, והוא עמית מחקר במכון ללימודים מתקדמים של מכון שלום הרטמן בירושלים.

0 01850000503 6
דאנאקוד 185-503

מחיר מומלץ לצרכן 99.12 ש"ח